

Юрій Стежко

кандидат педагогічних наук, доцент
Національний авіаційний університет
Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-0226-8081
istezhko@ukr.net

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ ТА ЗАГАЛЬНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ

У статті висвітлюються особливості вживання фразеологізмів в англійській мові для спеціальних цілей та їх роль як маркерів професійної субкультури авіаційної спільноти у зіставленні із загальною англійською. Актуальність обраної теми обумовлена потребами вивчення семантичної та функціональної специфіки фразеологізмів авіаційного тезаурусу. На відміну від уже існуючих досліджень з Aviation English пропонується лінгвосоціальний аналіз ролі фразеологізмів у міжнародній комунікації з організації професійної діяльності. Уникаючи небезпеки повторити уже досліджені аспекти проблеми професійної комунікації, за мету маємо висвітлення специфіки стандартних фразеологізмів як форми вербалізації команд у галузі авіаційної комунікації. Дослідження ґрунтується на теоретичних положеннях взаємообумовленості мови, культури та мислення в працях Гумбольдта, Сепіра та фразеології Баллі, а також на матеріалах зарубіжних дослідників з практики застосування авіаційної фразеології. Розкривається смислова відмінність спеціальних та загальноужиткових фразеологізмів. Обґрунтовується функціональна однозначність спеціальних фразеологізмів в Aviation English конвенціональністю та спільним для комунікантів логічним способом досягнення дійсності. Мовиться про небезпечність використання нестандартних фразеологізмів та позалогічних форм суджень. Проводиться думка про комплексність професійної компетентності авіаспеціаліста. Результатом проведеного дослідження є висновок про закономірність утворення кожною професійною спільнотою власної фразеології з чітко визначеною функцією врегулювання діяльності носіїв різних мов, об'єднаних характером діяльності, способом мислення та професійною субкультурою. Положення, зазначені у висновках нашого дослідження, визначають як перспективний напрям подальшого розвитку проблему формування комунікативної компетентності майбутнього авіаспеціаліста.

Ключові слова: фахова англійська мова авіації; англійська для спеціальних цілей; загальна англійська мова; фразеологізм; субкультура.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Тема культурації мови професійною спільнотою становить один з провідних напрямків лінгвістичних досліджень. Сьогодні ні у кого не викликає сумнівів положення, що мова є культурно обумовленим феноменом, як і те, що у мові відображаються культурні смисли професійної діяльності. Щодо авіаційної галузі, то одним із ключових завдань, які постають перед лінгвістами, є вивчення особливостей ужитку фразеологізмів як нормативів професійної комунікації.

Як і в будь-якій професійній мові, в авіаційній англійській мові (Aviation English) фразеологізми є невід'ємною та визначальною її компонентою. Але, формуючи університетський навчальний курс з англійської мови, маємо тримати в полі зору, що класична *Oxford English* не співпадає з *Aviation English*, а авіаційна фразеологія, створена для спеціальних цілей, не збігається із загальноужитковою фразеологією. «Такое “языкотворчество” объясняется целым рядом обстоятельств, чаще всего существования мысли...» (Балли, 2001, с. 252).

Зазначені відмінності й актуалізують застосований нами компаративний аналіз фразеологізмів у Language for Specific Purposes та Language for General Purposes.

Аналіз попередніх досліджень. Авіаційна фразеологія неодноразово ставала предметом лінгвістичних досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Зокрема, особливу увагу, як на нас, привертають публікації лінгвістів Національного авіаційного університету (Akmaldinova, Budko, Shulga, 2016) – особливості ужитку фразеології у авіаційній комунікації; (Гудманян, Ковтун, 2017) – авіаційна англійська мова у професійному ужитку та особливості перекладу спеціальної фразеології. Із закордонних публікацій варто відзначити такі роботи: Акімова, 2019; Баженов, 2019 – фразеологія в авіаційному радіообміні; Казачкова, 2010 – взаємообумовленість мови та професійної культури; Batubara, 2015 – дослідження типів фразеології у спілкуванні авіадиспетчерів; Lopez, Condamines, Josselin-Leray, 2013 – лінгвістичний аналіз англійської спеціальної фразеології та загальноужиткової фразеології; Pliso, 2014 – нестандартна англійська фразеологія в авіаційному ужитку.

Формулювання мети і завдань. Уникаючи небезпеки повторити уже досліджені аспекти проблеми професійної комунікації, ми обрали, як на нас, обділене увагою висвітлення ролі фразеологізмів як маркерів професійної культури, як форми вербалізації поведінкових регуляторів на тлі зіставлення авіаційних фразеологізмів із фразеологізмами загальноужиткової англійської мови.

Мета статті полягає у висвітленні специфіки вживання фразеологізмів в англійській для спеціальних цілей (Language for Specific Purposes) та авіаційній англійській (Aviation English), зокрема, обумовленої професійною субкультурою, у зіставленні із їх роллю у загальній англійській мові (Language for General Purposes) на засадах загальнонаціональної культури.

2. МЕТОДИ

Для досягнення мети застосовувалися загальнонаукові методи, такі як: метод аналізу та синтезу; метод сходження від абстрактного до конкретного у висвітленні етнопсихологічних особливостей різномовних комунікаторів; лінгвістичний метод когнітивно-ономасіологічного аналізу, зіставний метод - вияв спільних та відмінних мовнокультурних рис.

Методологічною основою бачиться філософія взаємообумовленості мови, культури та мислення в працях фон Гумбольдта, Сепіра та фразеологія Баллі.

3. РЕЗУЛЬТАТИ Й ОБГОВОРЕННЯ

Розширення комунікативного простору, поглиблення міжнародного співробітництва наразі постали проблемою вивчення специфіки та міжмовної узгодженості лексики, яка є в обігу професійного спілкування. Авіаційна мова – це, передусім, міжнародна система чітко формалізованих фразеологізмів, окремих лексем, аббревіатур - мова, яку цілком можна визнати самостійним відгалуженням від Language for General Purposes.

Наразі професійна компетентність авіаспеціаліста не мислиться без знання спеціальних, функціонально обумовлених англійських фразеологізмів. Погодьмося з із зарубіжними вченими у тому, що “the use of natural language, on the other hand, would not be efficient enough to express this common knowledge and could easily lead to rough estimations, misunderstandings and incomprehensions” (Lopez, Condamines, Josselin-Leray, 2013, p. 46).

Утім, чи обмежуються авіатори у командах лише унормованою фразеологією? Як свідчить Плісо (Pliso, 2014), не завжди. За її даними, опитування показало, що “Northern American pilots do not follow standard ICAO phraseology to the same extent as pilots from other regions of the world. deviate from standard ICAO phraseology by using plain, conversational English” (р. 3). 52 % диспетчерів, зазначає Плісо (Pliso, 2014), повідомили про факти використання нестандартної фразеології. Небезпека в організації професійної діяльності, яку становить застосування у перемовинах нестандартних фразеологізмів, розкривається на істотних відмінностях фразеологізмів-стандартів від загальноужиткових, яку виявляє їх

зіставлення. Відхилення від фразеологізмів-стандартів у перемовинах являють особливу небезпеку для неангломовних пілотів та диспетчерів

Фразеологізми як одну із поширених форм авіаційної комунікації найбільш повно можна охарактеризувати визначенням Телії, за яким «...вони (фразеологізми) є мікротекстами, в номінативну основу яких, пов'язану із ситуативним характером позначуваного, втягуються при його концептуалізації всі типи інформації, характерні для відображення ситуації в тексті, але представлені у фразеологізмах у вигляді 'згортки', готової до вживання як текст у тексті» (Телія, 1996, с. 8). Специфіка фразеологізмів в авіаційному комунікативному вжитку полягає у функціональній обумовленості стійкої сполучуваності слів. Зазначене ми й визначаємо за висхідне положення нашої розвідки.

Авіаційна професійна культура (далі субкультура) обумовлена задоволенням потреб соціуму на високому рівні безпекової відповідальності. А як відомо, «... мова у своїй лексиці більш менш точно відображає культуру, яку вона обслуговує ...» (Сепир, 1993, с. 194), тож і Aviation English просякнута фразеологізмами як конструктами безпеки. У контенті нашої розвідки передбачається висвітлення обумовленості мови специфікою професійної субкультури, зокрема, відмінностей ролі фразеологізмів у Language for Special Purposes (Aviation English) та Language for General Purposes. А саме, якщо фразеологізми – чи то народні, чи то індивідуально-авторські – представляють духовність нації, відображають її культуру, ментальність, то професійні авіаційні фразеологізми (як і фахова культура, яка їх обумовлює) становлять особливий різновид інтернаціоналізмів. Міжмовна професійна комунікація базується на конвенціональності щодо семантики фразеологізмів як регулятивів діяльності. З конвенціональності фразеологізмів випливає й однозначність тлумачення словосполучень, які використовуються в комунікації авіаторами – носіями різних мов, а відтак й взаємопорозуміння в організації професійної діяльності. Немає підстав для розбіжностей у референції унормованого авіаційного фразеологізму, позаяк використовують спільний для усіх англомовний варіант.

Зауважимо, що, кажучи про відмінності рівнів просторіччя та професійної мови, лінгвіст має тримати в полі зору не лише культурну обумовленість вербального виразу думки, а й обумовленість мови способом мислення комунікантів – як в іпостасі представника національної культури, так і професійної субкультури. Культура у загальному сенсі припускає поряд з раціональним осягненням дійсності й інші – ірраціональні форми, в той час як професійна субкультура, а отже й формалізована Language for Special Purposes не припускає ужитку будь-яких позалогічних форм суджень. У спільній для авіаційних комунікантів фразеологічній референції експліцитно виражені вказівки щодо об'єкту чи способу діяльності, у конкретних ситуаціях, в той час як на рівні побутового спілкування референція може поширюватися на широкий спектр позамовних об'єктів. «Проте, говорячи про спільність способів мислення комунікантів, семантичну універсальність фразеологізмів, маємо бути свідомими того, що кожній мові притаманні як універсальність, тобто спільний спосіб концептуалізації дійсності та її мовної експлікації, так і відмінний, суто національний мовностилістичний вираз» (Стежко, 2017, с. 45). Загальновідомо, що «мова є органом, що утворює думку» (фон Гумбольдт), тож неангломовним комунікантам доводиться вдаватися до референції почутого стандартного фразеологізму рідною мовою, що потребує перекладацьких навичок та зусиль.

Значна частина фразеологізмів авіаційного тезаурусу не має смислу поза межами застосування у Language for Special Purposes. Наприклад, для людини, не обізнаної з авіаційним радіообміном, словосполучення *traffic six o'clock* не має смислу, а для пілота воно є вказівкою на напрямок. Поза тим, у Aviation English фразеологізми мають і специфічну, чітко визначену фонетику виконання, яка забезпечує несхожість їх вимови з іншими голосовими командами, а відтак і безпомилковість в їх розумінні. Особливо це стосується вимови цифр. Наприклад, щоб вимову числа *дев'ять* не можна було сплутати із вимовою числа *п'ять*. Так само фразеологізм *while we wait* неважко розчуту як *line up and wait*.

Спеціальні фразеологізми дозволяють стисло обмінюватися командами, передача яких

іншими засобами потребувала б тривалих та складних перемовин. Недаремно Телія вбачає в них подання інформації у вигляді «... 'згортки', готової до вживання як текст у тексті» (Телія, 1996, с. 8). Такі можливості фразеологізми мають в усіх мовах, а не лише у прийнятій ICAO Aviation English. Утім, доречно буде задатися питанням – а чи могла б бути мовою міжнародної авіаційної комунікації будь-яка інша мова, можливо, навіть фонетично більш досконала? Відповідь – так. Як пише Плісо (Pliso, 2014): *ICAO has six official languages: Spanish, French, Arabic, Chinese, Russian, and English. Even though there is nothing in the language itself that made English more suitable than other languages to become the foundation of the standard phraseology, the ICAO made a conscious decision after the Second World War to make it the international language of aviation when pilots and controllers speak different languages* (р. 3). Однак зіставлення фонетичного виконання фразеологізмів у різних мовах не є метою нашої розвідки.

Відмінності між Language for General Purposes та Language for Specific Purposes обумовлені тим, що культурне поле комунікації побутового рівня значною мірою просякнуте національними особливостями суб'єктів спілкування, в той час як ландшафт професійної субкультури позбавлений будь-яких національно обумовлених нашарувань. Наприклад, фразеологізм “Zulu Time”, який застосовується в авіації для позначення часу, фонетично та семантично адаптований до радіоперемовин і несе лише функціональне навантаження, – а для пересічної людини час має екзистенційне значення. Тож цілком виправдано користувачі Language for Special Purposes та, зокрема, Aviation English прагнуть формувати власний тезаурус фразеологізмів. Але чи варто розглядати Language for Special Purposes як щось незалежне від Language for General Purposes? Якщо так, то наскільки? За нашою оцінкою, співвідношення фразеологічного фонду загального та професійного ужитку варто розглядати крізь призму категорій «загальне» та «особливе», Професійна фразеологія ґрунтується на тих же лексемах, що й загальноужиткова фразеологія, але вони укладені у словосполучення, пристосовані до функціональних потреб фаху. На спільному для усіх народів ландшафті професійної субкультури авіаційної спільноти фразеологізми забезпечують однозначну вербалізацію міжнародних нормативів, безпомилкове їх розуміння, навіть якщо фразеологізм є метафоричним.

Фразеологічний тезаурус авіаційної мови орієнтований на зведення безпекових дій пілотом до рівня трюїстичної рутини. Така оцінка ролі фразеологізму в регуляції поведінки впливає із психокогнітивного бачення фразеологізмів, запропонованого О. Селівановою. Фразеологізми, на її думку, є «репрезентантами колективного рефлексивного досвіду, ... архетипами колективного несвідомого...» (Селіванова, 2012, с. 171). Отже, правомірно буде говорити, що фразеологізм у професійній мові є спонукою до рефлексивної дії як наслідок багаторазово повтореного поведінкового стереотипу. Конституювання архетипу професійної спільноти як інтегрованої єдності носіїв різних мов ґрунтується на спільних поведінкових регулятивах як алгоритмах колективної діяльності, на спільній для усіх авіаторів професійній етиці, на ідеалах, які визначають смисли професійної субкультури.

На завершення нашої розвідки, повертаючись до тези Баллі з епіграфу до нашої статті про прагнення кожної спільноти мати свою особливу мову, маємо зазначити, що комунікативний простір Language for Special Purposes наповнюють фразеологізми-прецеденти, які відображають аксіологію, притаманну усім представникам відповідної професійної субкультури. В інституційній субкультурі авіаспеціалістів виразно проявляється елітарно-консолідуєча цінність – моральна відповідальність за безпеку.

І насамкінець, положення запропонованої нами розвідки мають стати орієнтирами у формуванні комунікативної компетентності майбутнього авіаспеціаліста ще з університетської лави. Університетська освіта передбачає забезпечення належних знань з двох взаємопов'язаних між собою галузей діяльності – специфічно-комунікативної та техніко-технологічної, кожна з яких потребує досконалого володіння фразеологією Aviation English. Але не менш важливим ніж когнітивно-прагматична компонента компетентності бачиться мотиваційний та виховний компоненти фахової підготовки випускника

університету - формування професійної самосвідомості, уявлення про моральну відповідальність перед соціумом. Останнє бачиться перспективним напрямком розвитку теми нашої розвідки.

4. ВИСНОВКИ І НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, система фразеологізмів професійної комунікації осіб – носіїв різних мов, але об'єднаних характером діяльності та професійною субкультурою - має конвенціонально визначені функціональні особливості, яких позбавлені загальноужиткові фразеологізми. Застосовувати в комунікації нестандартні фразеологізми означає поставити під загрозу безпекову складову професійної діяльності. На відміну від соціального простору повсякденної культури простором субкультури авіаційної спільноти є діалогічність групи комунікантів – носіїв різних мов, професійно пов'язаних між собою відповідальністю. Aviation English є мовою, яка за вимогами професії долає національні кордони та потребує подальшого глибшого вивчення, зокрема в перекладацькому аспекті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Акимова А.С. Особенности фразеологии радиообмена. *Тенденции развития науки и образования*. 2019. № 54. С. 44-46. <https://doi.org/10.18411/lj-04-2019-84>
- Баженов Е.В. Специальная лексика и терминообразование в сфере организации воздушного движения в гражданской авиации в русском и английском языках. *Litera*. 2019. № 3. С. 75–87. <https://doi.org/10.25136/2409-8698.2019.3.27665>
- Балли Ш. *Французская стилистика*. М.: Эдиториал. УРСС, 2001. 392 с.
- Гудманян А.Г., Ковтун О.В. Aviation English as professional and educational phenomenon. *Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: збірник наукових праць*. К.: НАУ, 2017. С. 193–196.
- Казачкова М.Б. *Профессиональный язык как отражение профессиональной культуры: Монография*. М: «Оргсервис 2000», 2010. 112 с.
- Селиванова Е.А. Новые подходы к изучению фразеологии в парадигмальном пространстве современной лингвистики. *Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання*. Черкаси: Ю. Чабаненко. 2012. С. 169-184.
- Сепир Э. Язык. *Введение в изучение речи*. Избранные труды по языкознанию и культурологии. М.: «Прогресс», «Универс». 1993. 656 с.
- Стежко Ю.Г. Репрезентация ідіоматичності в перекладах фразеологізмів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки*. 2017. Вип. 263. С. 42–49.
- Телия В.Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингво-культурологический аспекты. М.: *Языки русской культуры*, 1996. 288 с.
- Akmaldinova A., Budko L., Shulga T. Proceedings of the 7-th World Congress “Aviation in the XXI-st Century. *Safety in Aviation and Space Technologies*”. K: Sumposium 9, 2016. С. 36-39.
- Batubara K. Phraseology in Air Traffic Controller's Communication. 2015 <http://text-id.123dok.com/document/6zkn301z-phraseology-in-air-traffic-controller-s-communication.html>
- Lopez S., Condamines A., Josselin-Leray A., O'Donoghue M., Salmon R. Linguistic Analysis of English Phraseology and Plain Language in Air-Ground Communication. *Journal of Air Transport Studies*. 2013. № 4(1). P. 44–60. <https://doi.org/10.38008/jats.v4i1.84>
- Pliso A-M. Non-Standard Phraseology in Aviation English. 2014. <https://doi.org/10.13140/2.1.4185.9848>

REFERENCES

- Akimova, A. (2019). Osobennosti frazeologii radioobmena [Phraseology features in radio talks]. *Development tendencies of science and education*, 54, 44-46. <https://doi.org/10.18411/lj-04-2019-84>. [in Russian]
- Akmaldinova, A., Budko, L., & Shulga, T. (2016). Proceedings of the 7-th World Congress “Aviation in the XXI-st Century. Safety in Aviation and Space Technologies”. 36-39. K.: Sumposium 9.
- Balli, Sh. (2001). *Francuzskaya stilistika* [French Stilistics] M.: Editorial. URSS. [in Russian]
- Batubara, K. (2015). Phraseology in Air Traffic Controller's Communication. <http://text-id.123dok.com/document/6zkn301z-phraseology-in-air-traffic-controller-s-communication.html>
- Bazhenov, E. (2019). Specialnaya leksika i terminoobrazovanie v sfere organizacii vozdushnogo dvizheniya v grazhdanskoj aviacii v russkom i anglijskom yazykah [A Special Vocabulary and a Term Formation in the Field of air Traffic Management in Civil Aviation in Russian and English]. *Litera*, 3, 75–87. <https://doi.org/10.25136/2409-8698.2019.3.27665> [in Russian]
- Gudmanyanyan, A., Kovtun, O. (2017). Aviation English as professional and educational phenomenon. *Overcoming*

- Language and Communication Barriers: Education, Science, Culture: Collection of Scientific Papers*, 193–196. [in English]
- Kazachkova, M. (2010). *Professionalnyy yazyk kak otrazhenie professionalnoj kultury: Monografiya* [Specific language as a Specific Culture Reflection]. M: Orgservis 2000. [in Russian]
- Lopez, S., Condamines, A., Josselin-Leray, A., O'Donoghue, M., & Salmon, R. (2013). Linguistic Analysis of English Phraseology and Plain Language in Air-Ground Communication. *Journal of Air Transport Studies*, 4(1), 44–60. <https://doi.org/10.38008/jats.v4i1.84>
- Pliso, A-M. (2014). *Non-Standard Phraseology in Aviation English*. <https://doi.org/10.13140/2.1.4185.9848>
- Sapir, E. (1993). *Vvedenie v izuchenie rechi. Izbrannye trudy po yazykoznaniiyu i kulturologii* [Introduction to the Study of Speech. Chosen Works about Philology and Culture]. M.: Progress, Univers. [in Russian]
- Selivanova, O. (2012). Novye podhody k izucheniyu frazeologii v paradigmatalnom prostranstve sovremennoj lingvistiki [New approaches to the study of Phraseology Study in the Paradigmatic Area of Modern Linguistics of Modern Linguistics Area]. *The world of consciousness in language: a monographic edition* (pp. 169–184). Cherkasy: Y. Chabanenko. [in Russian].
- Stezhko, Yu. (2017). Rerezentaciya idiomaty`chnosti v perekladax frazeologizmiv [Representation of Idiomaticity in the Translation of Phraseological Units]. *Scientific Herald of NULES of Ukraine. Series: Philological sciences*, 263, 42–49. [in Ukrainian]
- Teliya, V. (1996). *Russkaya frazeologiya. Semanticheskij, pragmaticheskij i lingvokulturologicheskij aspekty* [Russian phraseology. Semantic, pragmatic and linguocultural aspects]. M.: Languages of Russian Culture. [in Russian].

Yurii Stezhko. Phraseological Units in English for Specific Purposes and English for General Purposes: Comparative Analysis. Features of phraseologisms in the Language for Special Purposes and their role as markers for the professional subculture of the aviation community are reflected in the paper. The relevance of the chosen topic is due to the need to study the semantic and functional specifics of the phraseology of the aviation thesaurus. In contrast to existing researches of Aviation English, the linguistic and social analysis role of phraseology in international communication with the organization of professional activities is proposed. Shying away a danger to repeat the already studied aspects of the problem of professional communication, our aim is to highlight the specifics of standard phraseologisms as a form of commands verbalization in the field of aviation communication. The study is based on the theoretical provisions of the mutual condition for language, culture and thinking in the works by V.V. von Humboldt, Sapir E. and phraseology by Balli Sh, and on the materials of foreign researchers on the practice of aviation phraseology as well. The paper opens the semantic difference between special and commonly phraseologisms. The functional unambiguity of special phrases in Aviation English is substantiated by conventionality and a common for communicators logical way for comprehending reality. In the paper is emphasized the danger of using a non-standard phraseologisms and non-logical judgment forms. Promoting an idea of a need for the complex and professional competence of an aviation specialist. The result of the done researches is outputs about its own phraseology justified formation by every professional community with a clearly defined function of the activities regulation of multilanguage speakers, who are united by the activity character, ways of thinking and a professional subculture. The provisions, which are mentioned in the conclusions of our study, define as a promising direction for further development so a problem of forming the communicative competence of a perspective aviation specialist.

Keywords: aviation English; English for Specific Purposes; English for General Purposes; phraseologism; subculture.

Received: February 10, 2022
Accepted: February 22, 2022